

SAVUNMA NEREDEN NEREYE

Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi

Aytekin Ziya

E.Mu.Tuğgeneral

Ulusal Strateji Dergisi, Kasım/Aralık 2001

Giriş

Ünlü Amerikalı tarihçi Bernard Lewis bir makalesinde; Türklerin Avrupalılardan bir şeyler öğrenmeyi ilk defa 1683 II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlıktan sonra düşündüklerini ve işe ordunun modernleştirilmesi ve savunma sanayiinin geliştirilmesi ile başlamayı kararlaştırdıklarını yazar. O halde Türk’ler 318 yıldır ulusal savunma sanayilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bugün gelinen noktada ise Türkiye; savunma sistemlerinin %80’ini ithal yoluyla karşılayan bir ülkedir.

Türkiye’de Savunma Sanayii

Türkiye’de savunma sanayiinin gelişmesini dört dönemde incelemek uygun olur. Birinci dönem 1923-1950 arası, ikinci dönem 1950-1974 arası, üçüncü dönem 1974-1998 arası, dördüncü dönem 1998 sonrası. Şimdi sırayla bu dört dönemde Türk savunma sanayiini inceleyelim.

1) 1923-1950 Arası Dönem:

Bilindiği gibi büyük Atatürk askeri zaferlerin ekonomik zaferlerle taçlandırılması gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla Atatürkçülüğün etkin olduğu bu dönemde sanayileşme bir Devlet politikası olarak desteklendi.

Devlet sanayileşmeye öncülük etti. Fertler tarafından yapılamayacak büyük sanayi kuruluşları Devlet tarafından finanse edilerek inşa ettirildi. Şeker fabrikaları, tekstil işletmeleri açıldı.

Savunma sanayii sektöründe de Devlet 1950 yılına kadar savunma sanayiinin geliştirilmesini destekledi ve **ulusallık (millilik)** politikası uyguladı. Savunma sanayii kuruluşlarının çoğunluğu devlet kuruluşuydu, daha sonra bunlar en büyük ulusal savunma sanayii kuruluşu olarak Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu’nu oluşturdu.

Savunma sanayiinin ulusallığı temelini güçlendirmek için teknik eğitimin başlatılması ve gerekli teknoloji merkezlerinin kurulması desteklendi. Örneğin ulusal havacılık sanayiinin kurulması için Ankara’da uçak ve motor fabrikası kuruldu, test çalışmaları için gerekli rüzgar tüneli inşa ettirildi, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde uçak mühendisliği bölümü açıldı. Savunma sanayiinin ulusallığına ve özgün teknoloji üretimine o denli önem veriliyordu ki, tasarım ve test çalışmaları için gerekli rüzgar tünelinin 1947’de başlayan inşaatı 1950’de bittiğinde harcanan para, o günkü devlet bütçesinin üçte biri kadardı.⁽¹⁾

2) 1950-1974 Arası Dönem:

Bu dönemde Devlet savunma sanayiini güçlendirme uygulamasını terk etti. Örneğin 1950’de yapımı tamamlanan rüzgâr tüneli hiç kullanılmadı. Ana savunma sistemlerinin yabancılardan yardım, borçlanma veya satın alım yoluyla sağlanmasına

başlandı. Savunma sistemleri için daha da önemli olan özgün teknoloji üretimi tamamen ihmal edildi.

3) 1974-1998 Arası Dönem:

1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası ülkemize uygulanan silah ambargosu üzerine savunma sanayiinin geliştirilmesi için yeni bir girişim başlatıldı. Önce “askeri vakıflar” daha sonra da “Devlet” değişik uygulamalarla yeni şirketler kurdular veya kurulmasını desteklediler. Ancak bu girişimler belirlenmiş herhangi bir politika veya stratejiye dayanmıyordu. Aselsan, Havelsan, İşbir, Aspilsan bu dönemde kurulan askeri vakıf şirketleridir.

Yerli savunma sanayiini geliştirme konusundaki Devlet girişimi ise askeri vakıf girişimlerinden daha sonra MSB'ye bağlı olarak kurulan Savunma Sanayiini Destekleme İdaresi tarafından başlatılmıştır. Aynı zamanda oluşturulan Savunma Sanayiini Destekleme Fonu'nu kullanan bu kuruluş daha sonra Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na (SSM) dönüştürülmüştür.

Çıkarılan 3238 sayılı Savunma Sanayii Müsteşarlığının (SSM) kurulması ile ilgili yasa, “kamu ve özel sektörün **yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile**” ülkemizde kurulacak savunma sanayii tesislerinin desteklenmesini amaçları arasına aldı. Nitekim sermaye çoğunluğu yabancılarda olmak üzere Türklerle ortak birçok yerli şirket kuruldu ve bu şirketlere birer birer büyük üretim projeleri ihale edildi. FNSS, Marconi, Mikes, Ayesaş gibi şirketler bunlardan bazılarıdır.

Devlet adına Türk savunma sanayiinin geliştirilmesinin desteklenmesi amacıyla kurulan Savunma Sanayii Müsteşarlığının teknoloji edinme konusundaki tutumu *"savunma sanayii için gerekli ileri teknolojilerin transfer edilmesinin mümkün olmayacağı ve transfer edilebilen teknolojilerde de, edinen taraf olarak, teknolojik gelişmelerin izlenemeyeceği kabul edilerek, en son teknolojiyi transfer edebilmenin ve teknolojideki gelişmeleri izleyebilmenin yolu olarak; yabancı üreticilerin katıldığı ve yerli ortakla birlikte üretimin her aşamasından sorumlu olduğu ortak yatırımları desteklemek oldu."*⁽²⁾ Bu uygulama 1923-1950 yılları arasındaki dönemde uygulanan “savunma sanayiinin özgün teknolojiye dayandırılması” politikasının tam tersi bir uygulama idi.

Bu uygulamada ulusal teknoloji üretimi ve transfer edilen teknolojilerin millileştirilmeleri yoktur. Dolayısıyla Devlet Cumhuriyet döneminin ilk savunma sanayii kurma girişiminde uyguladığı “**ulusal**” savunma sanayii konseptinden vazgeçmiş, amaç “**yerli**” savunma sanayiini geliştirmek olmuştur.

SSM'nin başlattığı **bu deneyimin sonunda, izlenen yöntemle, Türkiye'nin teknoloji yeteneğinin geliştiğini söylemek mümkün değildir.** Kayda değer miktarlarda yabancı sermaye gelmediği gibi, kurdurulan yeni ortaklıklar Türkiye'de tasarım teknolojisine sahip, özgün ürün ve teknoloji üretebilen ve dış pazarlarda rekabet gücü olan bir savunma sanayii tabanı oluşturamamıştır.

Bu dönemde küreselleşme uygulamalarının etkisiyle Türkiye'de de ticarete serbest rekabet kuralı egemendi. Türkiye'nin yabancı sermayeye ve teknolojiye ihtiyacı vardı. Çıkarılan özel bir yasayla yabancı sermaye özendirilmiş, yasa, sermaye çoğunluğu yabancılarda olmasına rağmen Türkiye'de kurulmuş her şirketi, Türk şirketi saymıştı. Bu arada savunma sanayiinin özelliği unutuldu.

Yanılılar

Savunma sanayiinin özelliği dikkate alınmadığından art arda birçok yanılı yapıldı.

1. Serbest ticaret kuralının savunma sistem tedariklerinde kullanılması yanılıtı, çünkü ülkeler arasında dünya genelinde veya bölgesel olarak imzalanmış hiçbir serbest ticaret anlaşması savunma sistem tedariklerini kapsamıyordu.
2. Savunma sanayii sektöründe ülkemizde kurulacak ortaklıkların, ülkeye yabancı sermaye getireceğini dşunmek yanılıtı. Tablo-1’de de görüleceği gibi imzalanan proje bedelleri yanında; geldiği ifade edilen sermaye pek azdır. Kurulan şirketler tek ürüne bağlı olduğu için, üretim bitmesiyle, birlikte getirilen sermayenin karşılığının ürün fiyatlarına yansıtılarak geri götürülmüş olduğunu dşunmek, hiç de yanılı değildir.
3. Yabancı ortaklıkların ülkeye teknoloji getireceğini veya ulusal teknolojiyi geliştireceğini dşunmek çok yanılıtı. Tam aksine yabancı ortaklıklar, buldukları sahada ulusal teknolojinin gelişmesini engellerler.

Tablo – 1. Yabancı Ortaklı şirketlerde Sözleşme/Yatırım Tutarları

<u>Kuruluş</u>	<u>Sözleşme Tutarı (Milyon \$)</u>	<u>Yatırım Tutarı (Milyon \$)</u>	<u>Kaynak</u>
TAI	4352	137	Sadi KABAN, Savunma ve Havacılık Dergisi, 2/98
FMC-NUROL	1076	60	Türk Savunma Sanayii TOBB – 1997
MİKES	325	10	Türk Savunma Sanayii TOBB – 1997

Oysa sanayiinin gücü sahip olunan teknolojiye bağımlıdır ve teknoloji savunma sanayiinde savunma sistemlerinin özelliklerinin gizliliği, güvenilirliği ve dışa bağımlılığı açılarından çok önemlidir

Başlatılan savunma sanayii geliştirme çalışmalarının herhangi bir politika veya stratejiye dayandırılmadığını söylediğimiz bu dönemde bir vakıf şirketi olarak Aselsan SSM’nin teknoloji edinme uygulamasından ayrı ve 1923-1950 döneminde uygulanan politikaya benzer bir “ulusal teknolojiye dayanma” politikasını uyguladı.

ASELSAN’ın teknoloji politikası;

- savunma sanayiinde tasarım teknolojisinin önemli olduğu,

- kimsenin kendisine rekabet üstünlüğü, gizlilik, güvenilirlik vb. özellikleri sağlayan bir teknolojiyi başkasına vermeyeceği ve
- kritik teknolojilerin de devletlerin kontrolunda oluşu nedeniyle transferlerinin mümkün olmayacağı, dolayısıyla teknolojiyi "ulusal olarak üretmek" gerektiği

ilkelerine dayanmaktadır.

Askeri ihtiyacın özelliği, maliyet, zaman, olanaklar gibi faktörlerin bir arada değerlendirilmesi sonucu Aselsan da gerektiği yer ve zamanda yabancı teknolojilerden yararlanmayı düşünmektedir. Ancak böyle bir karar alındığında satın alınacak teknoloji, bir üretim teknolojisi olacağından ASELSAN **satın alınan teknolojiyi özümseyerek tasarım yeteneğini kazanmayı ve teknolojiyi ulusallaştırmayı (millileştirmeyi) amaçlamaktadır.** Dolayısıyla Aselsan'ın uyguladığı teknoloji politikası ulusaldır.

Uyguladığı özgün teknoloji geliştirme politikası sonucu olarak ASELSAN ilk üretimini gerçekleştirdiği 1980 yılından itibaren geçen 20 yıl içinde 115 dolayında cihaz ve sistem üretti. Bu ürünlerin 95 adedi tamamen ASELSAN'da Türk mühendisleri tarafından, üniversitelerle de işbirliği yapılarak tasarlanmış ve geliştirilmiş, ileri teknolojiye özgün ürünlerdir. Bu ürünlerin hepsi dünyadaki emsallerinin en iyilerinden olup, rekabet gücü yüksek, dışa bağımlılıkları az, bazıları dünyada ilk defa Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan veya kullanılacak olan ürünlerdir. Frekans Atlamalı Telsizler, Elektronik Harp Sistemleri, Kara Gözetleme Radarları, TASMUS Taktik Saha Muhabere Sistemi, Kaideye Monteli Stinger ve Termal kamera sistemleri bunlardan bazılarıdır.

4) 1998'den Günümüze Kadar Olan Dönem:

Bu döneme yeni **Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE)** damgasını vurmaktadır.

Türkiye 1990'ların sonunda 70'li yıllardan beri uygulaya geldiği savunma sanayii geliştirme çalışmalarıyla oldukça deneyim kazanmıştı. Bu çalışmalarını, edindiği deneyimlerin ışığında, bir politikaya ve stratejiye bağlamak istedi. İşte "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları" (TSSPSE) 1975 – 1988 yılları arasında sürdürülen savunma sanayii geliştirme çalışmalarından edinilen deneyimlerin ışığı altında geliştirilmiş bir dokümandır.

20 Haziran 1998 tarihinde 98/11173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olarak Resmi Gazetede yayınlanan "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları" TSSPSE, Türk Savunma Sanayiinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönem ülkemizin savunma sanayii altyapısının ve teknolojilerinin istenen düzeye ulaştırılması açısından yeni bir atılım dönemi olmaya adaydır. Bu kararname ile başlayan dönemde, eğer uygulama mevzuatı gerektiği gibi hazırlanır ve kurumsallaştırılabilirse, ülke, tarihindeki en büyük sanayileşme ve teknoloji edinme sürecine girecektir.

Dokümanın en önemli özelliği teknoloji odaklı olması ve ihtiyaç duyulan teknolojileri "milli olması zorunlu", "kritik" ve "diğer" teknolojiler şeklinde gruplanmasıdır. Bu tanımlama, ülke için gerekli teknolojiler için, projeden projeye değişmeyen, kurumsallaşmış bir yaklaşımın ortaya konmasını sağlayacak olması açısından çok önemlidir. Ayrıca "Milli Olması Zorunlu" ve "Kritik" ihtiyaçların "Milli" gizlilik dereceli tesis güvenlik belgesine sahip yerli sanayi tesislerinde

geliştirilip üretilmesi esası getirilerek, ülke açısından “Milli Olması Zorunlu” ve “Kritik” teknolojilerin edinilmesi süreci ve edinilen teknolojilerde sürekliliğin sağlanması garanti altına alınmıştır.

Yeni model, amacını açık bir biçimde ortaya koyarken, yabancı sektöre de açık ve dinamik bir savunma sanayii altyapısı isteğini de belirterek, ilkel ama esnek bir yaklaşım ortaya koymuştur.”⁽³⁾

Bütün bunlar, bundan sonra Türkiye’de ulusal teknolojinin gelişebileceğini, yabancı firmalarla rekabet edebilir büyük ve güçlü ulusal savunma sanayii firmalarının oluşabileceğini gösteren olumlu göstergelerdir.

Değerlendirme:

Türkiye’de değişik zamanlarda uygulanmış bulunan savunma sanayiini geliştirme çalışmalarından en doğru olanlar kuşkusuz 1923-1950 arası dönem, 1974-1998 arası dönemdeki Aselsan uygulamaları ve Türk Savunma Sanayii Politika ve Stratejisi Esaslarının yürürlüğe girdiği 20 Haziran 1998’le başlayan dönemdir. Bu değerlendirmenin doğruluğunu aşağıda kısaca değindiğimiz, gelişmiş ülkelerin savunma sanayiinde uyguladıkları ilkeler göstermektedir.

Gelişmiş Ülkelerde Savunma Sanayiinde Genel Yaklaşım

Ülkelerin savunma sanayilerini kurarken esas aldıkları genel yaklaşımı şöyle açıklayabiliriz⁽⁴⁾.

Ülkeler:

- Savunma sanayiini **ulusal egemenliğin bir şartı** olarak görmektedirler.
- Genel olarak Devletler **savunma sanayii sektörünü yönlendirmekte ve desteklemektedirler.**
- Savunma teknolojilerinin **gizliliğini yasal düzenlemelerle korumakta ve geliştirilmesini desteklemektedirler.**
- Savunma sistem tedariklerini **serbest ticaret konusu yapmamaktadırlar.**

Bu yaklaşımın ülkelerin savunma sanayilerinin kurulmasında ortak paydayı oluşturduğunu ve ülkelerin; tedarik politikalarını savunma sanayii ve teknolojilerini desteklemeyi bu yaklaşıma uygun olarak düzenlediğini aşağıda vereceğimiz örneklerde açıkça görmekteyiz.

Örneğin **ABD’de** savunma sanayiinde %1’lik yabancı payının riskli olacağı ve hükümetin mevcut yasaları uygulayarak böyle bir durumun oluşmasına meydan vermemesi gerektiği savunulmaktadır.

Gerçekten de ABD’de savunma sanayiinde çalışan firmalardaki yabancı sermayeyi kontrol etmek, ulusal sanayii korumak ve desteklemek yasalarla sağlanmaktadır.

Ulusal güvenlikle ilgili sistemler üreten bir ABD firmasının hisselerinin yabancılara satılması "*Exon Florio*" diye bilinen Ticaret yasasının 5021. bölümüne göre yasaktır. Ayrıca Savunma Üretim Kanununun (*Defense Production Act*) 835. maddesi “Ulusal Güvenlikle ilgili bir sözleşme altında iş yapan ABD firmalarını, yabancılara satın almasını” engellemektedir.

Avrupa ülkelerine gelince; Avrupa Parlamentosunun, Avrupa ülkelerinin savunma sanayiini inceleyen bir raporunda⁽⁴⁾ aşağıdaki hususlar belirtilmektedir.

- Avrupa ülkeleri savunma sanayilerini ulusal egemenliklerinin (*national sovereignty*) bir şartı olarak görmektedirler (s.29).
- Teknolojinin ulusal olarak geliştirilmesi ve ulusal bir savunma sanayii tabanı oluşturulmasını istemektedirler (s. 34-35).
- Savunma sistemlerinin gizliliği nedeniyle ihalelere yabancı şirketler sokulmamakta veya teknik şartnamelere konulan maddelerle yabancı şirketlerin kazanma şansı ortadan kaldırılmaktadır (s. 34-35).
- Avrupa ülkeleri savunma sanayiinin ülke ekonomisine yaptığı katkı ve yarattığı istihdam olanağından vazgeçmemektedirler (s. 34-35).
- Ana savunma sistem projeleri uçak, tank, elektronik vb. alt sektörlerin her biri için seçilmiş birer **ulusal ana yüklenici** (*national prime contractor*) ile imzalanmaktadır.

Aynı raporda; **Almanya'nın** savunma sistem ihalelerinin sadece %15'inin açık ihale ile geri kalanının çağrılan "tek" veya "birkaç" ulusal firma ile "pazarlıkla" sözleşmeye bağlandığı, Almanya'da yabancı firmaların ihaleye katılmalarının, prensip olarak mümkün olmakla beraber, tedarik sözleşmelerinin dörtte üçünün ulusal firmalarla yapıldığı belirtilmektedir.

Fransa ve İtalya'da ise savunma sanayiinde hakimiyet devlet sektöründedir. Açık ihale zaten söz konusu değildir. **İngiltere'de** ihale yöntemi vardır ancak bu yöntem İngiliz firmalarının kazanma şanslarını artırıcı bir şekilde uygulanmaktadır. Savunma ihalelerinin %90'ı İngiliz şirketleriyle sözleşmeye bağlanmaktadır. ^(5,6,7).

Özetle söylemek gerekirse, ABD ve tüm AB ülkeleri, aslında liberalizmin en güçlü savunucusudurlar. Ticarete serbest rekabet uyguladıklarını söylerler ve diğer bütün ülkeleri de serbest rekabet şartları altında ticarete davet ederler. Ama savunma sistemlerinin ticaretinde gerçek durum, yukarıda belirttiğimiz yasalar ve Avrupa Parlamentosu raporunda belirtildiği gibidir.

Türkiye, henüz savunma sanayii gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, savunma sistemleri ticaretinde ABD ve AB ülkelerine kıyasla gereğinden fazla liberaldir. Yabancı şirketlerin ikametgah göstermeleri veya Türkiye'de kendilerine uygun bir ortak bulmaları halinde savunma sistem ihalelerine katılmaları mümkündür

Sonuç

Bir ülkenin savunma gücü; ulusal silahlı kuvvetleri ve bu kuvveti destekleyen güçlü bir savunma sanayiinin varlığına bağlıdır. Savunma sanayiinin gücü ise ülkelerin teknolojik düzeyi ile doğru orantılıdır. O halde amacımız ülkemizin teknolojik düzeyini yükseltmek olmalıdır. Özgün teknoloji üretimi Devletçe desteklenmeli ve Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları'nda belirtilen ilkeler aynen uygulanmalıdır.

Kaynakça:

1. "Atatürk'ün Emri İle Kurulan Ankara Rüzgar Tünelinin Tanıtımı ve Kullanım Alanları", Emel Özdemir, Murat Arda Çakmak , **MSB Savunma Ar-Ge 98 Sempozyumu Bildiriler Kitabı**.

2. **1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu**, Kasım 1991, sayfa 43
3. Mehmet ZAİM, “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları'nın Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme”.
4. European Parliament, **The EC Armaments Industries at a Time of Change**.
5. Roger FREEMAN, Minister of State for Defence Procurement, **International Defense & Technologie**, November 1994.
6. Sir Robert WALMSLEY, Chief of Defense Procurement, UK Ministry of Defense, “Simply To Secure The Best Value For Money”, **Military Technology**, MILTECH 6/97, p.21-24.
7. Dr. Malcolm McINTOSH, Chief of Defense Procurement, “European Defence Cooperation”, **Military Technology**, MILTECH 6/94.